

Katedra českého jazyka Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Ústav slovanské
filologie Vratislavské univerzity

**Problematika českého jazyka, literatury a kultury očima mladých
doma i ve světě**

Příspěvky z mezinárodní studentské vědecké bohemistické konference
Brandýs nad Labem 18.–20. června 2010

Tribun EU
Brno 2010

Editori sborníku:

PhDr. Ladislav Janovec, Ph.D.
PhDr. Eva Hájková, CSc.
Dr. Ilona Gwóźdż-Szewczenko, Ph.D.
Dr. Manuela Maciołek, Ph.D.

Recenzenti sborníku:

Mgr. Martin Hrdina, Ph.D.
Dr. Jarosław Malicki, Ph.D.

Organizační výbor konference:

PhDr. Ladislav Janovec, Ph.D.
Dr. Ilona Gwóźdż-Szewczenko, Ph.D.
PhDr. Eva Hájková, CSc.
PhDr. Martina Šmejkalová, Ph.D.
PhDr. Radka Čapková, Ph.D.

Editors © PhDr. Ladislav Janovec, Ph.D., 2010; PhDr. Eva Hájková, CSc., 2010;
Dr. Ilona Gwóźdż-Szewczenko, Ph.D., 2010; Dr. Manuela Maciołek, Ph.D., 2010
This edition © Tribun EU, 2010

ISBN 978-80-7399-995-7

Vzory z pohledu teorie jazykového managementu

Veronika Štěpánová

Oddělení jazykové kultury ÚJČ AV ČR, v. v. i.

Garant příspěvku: doc. Mgr. Robert Adam, Ph.D.

Summary

This paper, based on the Language Management Theory, is focused on the model speakers (i.e. medial professional speakers). It describes an example of the so-called simple management, when a person notices a deviation from the language norms made by a model speaker, evaluates it negatively and adopts an action plan to correct it. The users of the language frequently ask some institutions (for example Institute of the Czech Language) to control the observance of the language rules and to penalize the deviations. The article deals also with the criteria of the selection of the future model speakers and the analyses of the language culture of the Czech Television.

Keywords

model speakers, Language Management Theory, professional speakers, Czech Television, Czech Radio

V úvodu svého příspěvku¹ nejprve stručně vysvětlíme pojmem řečový vzor a shrneme nejdůležitější myšlenky teorie jazykového managementu.

Za tzv. řečový vzor se zpravidla považuje mluvčí, který svým častým vystupováním působí obvykle prostřednictvím médií na širokou populaci. Termín řečový vzor tedy nemá jen pozitivní význam, působení může být i záporné. Kromě profesionálních mluvčích v médiích jsou řečovými vzory např. veřejní činitelé (zvláště politici) a osobnosti z oblasti kultury. Domníváme se, že tito mluvčí jsou v komunikační sféře přijímáni často jako autority, a ačkoli si to často ani neuvědomujeme, ovlivňují do jisté míry mluvní kompetence člověka, tj. mají (kromě jiného) vliv na všeobecnou kvalitu a kulturu ústního projevu (srov. Palková, 2008–2009, s. 21).

Za řečové vzory v trochu jiném slova smyslu lze považovat např. i rodiče a učitele, ti sice běžně nepůsobí na širší populaci, jejich vliv je však mnohdy intenzivnější. V našem příspěvku se soustředíme na řečové vzory především z řad profesionálních mluvčích působících v rozhlasu a v televizi.

¹ Tento příspěvek vznikl s podporou projektu „Korpus nahrávek českých řečových vzorů“ financovaného pod číslem 0264/2010 Grantovou agenturou UK a v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu „Slovo, jazyk, smysl“ (číslo 261103).

Přejděme nyní k teorii jazykového managementu. Hlavním autorem této teorie je Jiří V. Neustupný, poprvé se s tímto termínem setkáváme ve statí z roku 1987 (Jernudd – Neustupný, 1987). Teorie vznikla na základě konceptu jazykového plánování, který se vyvíjel od 60. let 20. století. Teorie jazykového plánování bývá vnímána především jako koncept pro rozvojové země, který je prostředkem k dosažení jejich modernizace a rozvoje (srov. Nekvapil, 2010, s. 58).

Pod jazykovým managementem chápeme (stručně řečeno): „korekční aktivity provázející produkci promluv“ (Encyklopedický slovník češtiny, s. 255). Termín jazykový management lze chápat dvěma způsoby (srov. Neustupný, 2002, s. 433, a Nekvapil, 2010, s. 65): jednak jako charakteristiku objektivních, přirozeně probíhajících společenských procesů (tj. procesů, které ve společnosti probíhají bez účasti jakékoli organizované teorie), jednak jako teorii řešení jazykových problémů. Zatímco jazykové plánování se obrací především k autoritám, které mohou řešení jazykových problémů prosadit, pro teorii jazykového managementu je klíčová skutečnost, že řešení jazykových problémů se hledá na nejrůznějších úrovních – nejen na úrovni státu a jeho orgánů, ale např. i na úrovni jednotlivců – hovoří se mimo jiné také o „soukromém/jednoduchém“ managementu jazyka jednotlivce.

Obzvláště tehdy, když se v roli řečového vzoru vyskytne mluvčí, který je posluchači negativně hodnocen² (posluchači u něj registrují odchylky od jazykových norem), dochází k situaci, kterou lze popsát pomocí pěti základních stadií, které J. V. Neustupný (2002, s. 436) v procesu jazykového managementu vymezuje. Velmi důležitá je zde skutečnost, že proces může skončit v kterékoli z uvedených fází, tj. nemusí dojít k vyřešení dotyčného jazykového problému (což nastává velmi často).

- 1) Na počátku procesu stojí odchylky od norem vznikající v řeči. Mluvčí působící jako řečový vzor tedy učiní promluvu, v níž se vyskytne odchylka (častěji mnoho odchylek) od očekávaného průběhu komunikace (např. výslovnostní normy).
- 2) V druhé fázi procesu si posluchači těchto odchylek povšimnou.
- 3) Ve fázi třetí příjemce daný jev negativně zhodnotí. V této fázi proces často skončí, pokud příjemce nepovažuje za nutné problém jakkoli řešit, neví, kam by se měl se svým názorem obrátit, vyjádří nelibost pouze v okruhu svých známých atd.
- 4) Ve čtvrtém stadiu je vybírána tzv. „akční plán“ na úpravu těchto odchylek. V našem případě lze zvolit několik řešení, např. napsat stížnost vedení daného média nebo mluvčímu samotnému, zveřejnit svůj názor v tisku, na internetu apod., někteří posluchači ve snaze o změnu oslovují různé instituce, např. Ústav pro jazyk český.

² K hodnocení mluvčích posluchači je fonetiky nejčastěji používán tzv. test „Řečový vzor“, blíže viz např. Janoušková (2004), Veroňková (2004), Janoušková – Veroňková (2008), Homolková (2008).

5) V posledním, pátém stadiu procesu jazykového managementu je (v ideálním případě) akční plán realizován. V tuto chvíli do procesu „soukromého“ managementu může vstoupit management „organizovaný“, např. nadřízený daného mluvčího zbabí možnosti působit jako řečový vzor. Dalším uskutečněním akčního plánu může být situace, kdy si mluvčí svoji chybu (chyby) uvědomí a začne pracovat na jejím odstranění apod. Jak již bylo řečeno, k realizaci akčního plánu však často vůbec nedochází.

Z hlediska jazykového managementu je velmi zajímavá korespondence adresovaná jazykové poradně ÚJČ AV ČR, v níž uživatelé jazyka nepokládají žádný konkrétní dotaz, pouze popisují zaregistrované odchylky od normy a dožadují se jejich nápravy (typickým případem jsou právě stížnosti na mluvené projevy profesionálních mediálních mluvčích, tj. řečových vzorů). Tito „tazatelé“ si často vytvořili svůj vlastní „akční plán“, jehož naplnění požadují po pracovnících ÚJČ. Podle jejich názoru by ÚJČ a podobné instituce měly „dohlížet“ na dodržování komunikačních norem, „sankcionovat“ ty, kteří se dopouštějí odchylek, a zajistit tak dobrou kvalitu mluveného projevu v médiích. Posláním jazykové poradny (a celého ÚJČ) však není nutit kohokoli k určitému jazykovému chování a kontrolovat dodržování standardního jazyka, proto je těmto „tazatelům“ nabídnut jiný „akční plán“ (tj. zaslat svůj názor přímo dotyčným mluvčím, jejich zaměstnavatelům apod.).

V souvislosti s tím tazatele také zajímá, jak jsou profesionální mluvčí v médiích vybíráni, jaké jsou na jejich artikulaci kladený požadavky, zda lze tolerovat u těchto mluvčích vady řeči. V těchto případech nezbývá než tazatelům doporučit, aby se obrátili přímo na příslušná média; o kritériích výběru profesionálních mluvčích a (ne)existenci jazykových poradců nemá lingvistická obec přesnější a aktuální informace, rovněž není jasné, jaký důraz se v jednotlivých médiích klade na ortofonickou a ortoepickou výslovnost.³ Obě veřejnoprávní média, Český rozhlas a Česká televize, se řídí svými kodexy,⁴ v nichž se zavazují dbát na kultivovanost jazykového projevu a deklarují spolupráci s jazykovými odborníky.⁵ Podle našeho názoru se však praxe v oblasti výslovnosti od těchto předpisů často

³ Tento stav (tj. nedostatečnou informovanost, bohužel pravděpodobně nikoli samotnou úroveň mluvených projevů) by mohly v nejbližší době změnit výstupy ze semináře Řeč v médiích, který je v rámci výuky Fonetického ústavu otevřen pro posluchače bakalářského studia od letního semestru 2010.

⁴ Viz <http://www.ceskatelevize.cz/ct/kodex/index.php> a http://media.rozhlas.cz/_binary/00294913.pdf.

⁵ Citujeme z kodexu České televize:

9.1 Česká televize je zavázána dbát o kultivovanost jazykového projevu. Vyjadřování hlasatelů, moderátorů a redaktorů ve vysílání musí působit jako vzor správného užívání jazyka již s ohledem na skutečnost, že diváci mohou takovému vyjadřování přikládat normotvorný význam.

9.4 Česká televize si nechává pravidelně, minimálně v šestiměsíčním intervalu zpracovat analýzu jazykové úrovně vysílání (od renomovaného a na České televizi nezávislého jazykového pracoviště), kterou zveřejňuje. Oprava jazykových chyb se přiměřeně řídí čl. 1.13.

Bod 16.1 v kodexu Českého rozhlasu obsahuje v podstatě totožný obsah s bodem 9.1 kodexu České televize. Citujeme proto jen ostatní relevantní ustanovení:

liší. Analýzy jazykové úrovně vysílání, které Česká televize pravidelně zveřejňuje a jejímiž autory jsou pracovníci ÚJČ,⁶ nejsou v tomto ohledu náležitě detailní.⁷ Jakékoli oficiální analýzy jazykové úrovně moderátorů Českého rozhlasu se nám dosud nepodařilo nalézt. Domníváme se, že v současnosti nepatří dobrá kultura mluveného projevu mezi priority moderátorů, ale ani vedoucích pracovníků v českých (zvláště soukromých) médiích.

Literatura

- Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002.
- Homolková, V.: Test moderátorů Objektivu a Toulavé kamery jakožto řečových vzorů. *Čeština doma a ve světě* 16, 2008, s. 50–52.
- http://media.rozhlas.cz/_binary/00294913.pdf (staženo dne 14. 6. 2010)
- <http://www.ceskatelevize.cz/ct/kodex/index.php> (staženo dne 14. 6. 2010)
- Janoušková, J. – Veroňková, J.: Moderátoři večerního televizního zpravodajství 2003. *Čeština doma a ve světě* 16, 2008, s. 53–88.
- Janoušková, J.: Radiožurnál 2001–2002. Poslechová analýza samohlásek a její konfrontace s intuitivním hodnocením posluchačů v testech „Řečový vzor“. In: *Spisovnost a nespisovnost – zdroje, proměny, perspektivy*. E. Minářová – K. Ondrášková (eds.), Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 108–120.
- Jernudd, B. H. – Neustupný, J. V.: Language Planning: for Whom? In: *Proceedings of the International Colloquium on Language Planning*. L. Laforge (ed.), Québec: Les Presses de l’Université Laval, 1987, s. 69–84.
- Nekvapil, J.: O historii, teorii a modelech jazykového plánování. *Slovo a slovesnost* 71, 2010, s. 53–73.
- Neustupný, J. V.: Sociolingvistika a jazykový management, *Sociologický časopis* 38, 2002, s. 429–442.

---

^{16.2} Český rozhlas má za povinnost vždy s ohledem na téma a žánr uvážlivě volit a pečlivě užívat jazykových prostředků. Hlasatelé, moderátoři a redaktori zpravodajských a publicistických pořadů jsou povinni vyjadřovat se v pořadech zásadně spisovným jazykem, ledaže by citovali či interpretovali výrok či chování jiné osoby nebo by použití nespisovného výrazu odpovídalo situaci (například uchování authenticity rozhovoru nebo užití reportážní licence podle čl. 21.17 apod.).

^{16.4} Český rozhlas systematicky spolupracuje s jazykovými odborníky a v případě pochybností o užití správného výrazu je povinen vyžádat si jejich stanovisko, je-li to možné, ještě před nahráváním. Oprava jazykových chyb se přiměřeně řídí čl. 2.10.

⁶ <http://www.ceskatelevize.cz/press/analyza-jazyka.php>

⁷ Formulace „ne všem se daří zvládat výslovnost vokálů“, „nedbalá výslovnost“ atp. (http://master.ceska-televize.cz/pub/press/4648_1.pdf, s. 3 a 4) považujeme za příliš obecné, jednotlivé jevy nejsou dostatečně konkrétně popsány (tak aby dotyční mluvčí věděli, v čem je potřeba se zdokonalit). Charakteristika se navíc vztahuje ke všem moderátorům jednotlivých analyzovaných pořadů, není individuální, ačkoli mezi jednotlivci lze vyznačit značné rozdíly (srov. např. moderátory relací o počasí). Ačkoli v analýzách najdeme řadu výtek (nejvíce právě k segmentální a suprasegmentální jazykové rovině), celkové hodnocení jazykové úrovně je obvykle velmi pozitivní.

Palková, Z. Výslovnost současné češtiny a kultura řeči. *Český jazyk a literatura* 59, 2008–2009, s. 18–26.

Veroňková, J. Průřez rozhlasovými stanicemi 1999–2002 (ze série poslechových testů „Řečový vzor“). In: *Spisovnost a nespisovnost – zdroje, proměny, perspektivy*. E. Minářová – K. Ondrášková (eds.), Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 99–107.